

Univerzitet u Beogradu
Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

**II NAUČNI SKUP
STREMLJENJA I NOVINE U
SPECIJALNOJ EDUKACIJI I REHABILITACIJI**

Beograd, 28. decembar 2012.

ZBORNİK RADOVA

Godišnja prezentacija rezultata naučno-istraživačkih projekata
Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
koje finansira
Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja
Republike Srbije
2011–2014

Beograd 2012.

II naučni skup
Stremljenja i novine u
specijalnoj edukaciji i rehabilitaciji

Beograd, 28. decembar 2012.

ZBORNİK RADOVA

Izdavač:

Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
11000 Beograd, Visokog Stevana 2
www.fasper.bg.ac.rs

Za izdavača:

Prof. dr Jasmina Kovačević

Urednik

Prof. dr Milica Gligorović

ISBN 978-86-6203-036-8

Zbornik radova će biti publikovan
u elektronskom obliku CD

Tiraž:

200

PROJEKAT 179068

EVALUACIJA TRETMANA STEČENIH
POREMEĆAJA GOVORA I JEZIKA
Rukovodilac projekta: Prof. dr Mile Vuković

PROJEKAT 179025

KREIRANJE PROTOKOLA ZA
PROCENU EDUKATIVNIH POTENCIJALA DECE SA SMETNJAMA
U RAZVOJU KAO KRITERIJUMA ZA IZRADU INDIVIDUALNIH
OBRAZOVNIH PROGRAMA
Rukovodilac projekta: Prof. dr Jasmina Kovačević

PROJEKAT 179017

SOCIJALNA PARTICIPACIJA
OSOBA SA INTELEKTUALNOM OMETENOŠĆU
Rukovodilac projekta: Prof. dr Nenad Glumbić

PROJEKAT 179055

UTICAJ KOHLEARNE IMPLANTACIJE NA EDUKACIJU
GLUVIH I NAGLUVIH OSOBA
Rukovodilac projekta: Prof. dr Sanja Đoković

PROJEKAT 179025

KREIRANJE PROTOKOLA ZA
PROCENU EDUKATIVNIH POTENCIJALA
DECE SA SMETNJAMA U RAZVOJU KAO
KRITERIJUMA ZA IZRADU INDIVIDUALNIH
OBRAZOVNIH PROGRAMA

Rukovodilac projekta: Prof. dr Jasmina Kovačević

SAMOPOŠTOVANJE I ZADOVOLJSTVO ŽIVOTOM GLUVIH I NAGLUVIH ADOLESCENATA U RAZLIČITIM USLOVIMA OBRAZOVANJA

Marina Radić Šestić¹, Vesna Radovanović, Biljana Milanović Dobrota
Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

Postoji niz strategija koje koriste gluve i nagluve osobe u svojim svakodnevnim aktivnostima da bi zaštitili svoje samopoštovanje: povlače se u zajednicu Gluvih, prikrivaju oštećenje sluha ili razvijaju bikulturne veštine. Primarni cilj istraživanja je utvrditi nivo samopoštovanja i zadovoljstva životom gluvih i nagluvih adolescenata u različitim uslovima školovanja (redovna škola, škola za gluve i nagluve osobe tzv. specijalna škola).

Pilot istraživanje je realizovano na uzorku od 62 ispitanika oba pola, uzrasta od 14 do 19 godina. Za procenu samopoštovanja ispitanika korišćena je prilagođena Skala samopoštovanja (Self-esteem Scale, Andrews & Brown, 1993), a zadovoljstvo životom procenjeno je Skraćenom skalom depresija-sreća (Short Depression-Happiness Scale, Joseph, 1998, 2004).

Rezultati istraživanja ukazuju da razlike u samopoštovanju i zadovoljstvu životom nisu prisutne u odnosu na pol ($p=0,256$, $p=0,255$), uzrast ($p=0,494$, $p=0,178$) i stepen oštećenja sluha ($p=0,150$, $p=0,212$) ispitanika. Međutim, kulturni identitet, tj. druženje ispitanika sa gluvim i čujućim vršnjacima (bikulturna orijentacija) ili samo sa gluvim vršnjacima (kultura Gluvih) značajno utiče na samopoštovanje ($p=0,017$) i zadovoljstvo životom ($p=0,023$) ispitanika. Oni ispitanici koji su bikulturno orijentisani su pokazali viši nivo samopoštovanja i veće zadovoljstvo životom od ispitanika koji se identifikuju sa zajednicom Gluvih.

Ključne reči: gluvi i nagluvi adolescenti, samopoštovanje, zadovoljstvo životom, uslovi obrazovanja

¹ E-mail: marinaradicsestic@gmail.com

UVOD

Postoji niz strategija koje koriste gluve i nagluve osobe u svojim svakodnevnim aktivnostima da bi zaštitili svoje samopoštovanje. One se povlače u zajednicu Gluvih, prekrivaju oštećenja sluha ili razvijaju bikulturne veštine. Povlačenje gluvih i nagluvih osoba iz društva dominantne populacije u zajednicu Gluvih može pomoći da se zaštiti samopoštovanje, ali u isto vreme postavlja granicu onim osobama koje usvajaju ovu strategiju. U tom slučaju gluve i nagluve osobe imaju manje šanse da poboljšaju kvalitet svog života i napreduju u svim poljima (ličnom, akademskom, profesionalnom). Prikrivanje oštećenja sluha je tehnika koja omogućava gluvim osobama da se predstavljaju kao tipični predstavnici društva. Goffman (1963) tvrdi da ova strategija vodi ka velikom stresu jer ovi pojedinci moraju stalno da žive u strahu da će njihovo oštećenje biti otkriveno i da će morati da se suoče sa posledicama takvog ponašanja. Oni koji se odluče na ovu strategiju moraju da plate veliku cenu jer moraju da žive život koji može propasti u svakom trenutku. Prikrivanje oštećenja sluha se pre ili kasnije može otkriti kada gluve osobe uđu u komunikaciju sa tipičnim pojedincima. Ipak, oni gluvi pojedinci koji imaju dobre govorne veštine i rezidue sluha mogu ponekad uspeti u pokušaju.

Gluve osobe koje razvijaju bikulturne veštine su u stanju da efikasno funkcionišu u dominantnoj kulturi, kao i u kulturi manjinske grupe. Oni su često u stanju da profesionalno uspeju u svetu „čujućih“ a da se istovremeno identifikuju kao gluve osobe u borbi za društvene promene (Bat-Chava, 2000). Te osobe, koje su u stanju da pronađu ravnotežu između svog učešća u svetu Gluvih i „čujućih“ imaju tendenciju da razviju pozitivno samopoštovanje (Brubaker, 1994). Danas sve više mladih ljudi, posebno mlađa generacija, usvaja ovu strategiju. Oni su ponosni na njihovu kulturnu baštinu ali su takođe zadovoljni što mogu da ostvare svoje individualne interese u većinskom društvu. Ove gluve osobe često imaju razumljivu verbalnu komunikaciju i dolaze iz tipičnih porodica koja im omogućava da budu upoznati sa normama i vrednostima većinskog društva i da se udobno kreću napred-nazad između ove dve grupe (Emerton, 1996).

Literatura o strategijama razvoja samopoštovanja gluvih osoba tvrdi da su uticaji njihovog povlačenja u kulturu Gluvih i pokrivanje prilično nejasni. Naime, one mogu dovesti do pozitivnog samopošto-

vanja, ali mogu imati i negativne posledice u vidu socijalne izolacije (Link, Struening, Rahav, Phelan, & Nuttbrock, 1997; Jones et al., 1984). S druge strane, razvijanje bikulturnih veština verovatno ima najpozitivnije efekte. Gluve osobe sa jakim bikulturnim veštinama uspevaju u profesionalnom svetu dominantne populacije i uživaju podršku Gluve zajednice što se pozitivno odražava na samopoštovanje. Bikulturalizacija ukazuje da su gluve osobe sposobne da funkcionišu u obe kulture, ali im je održavanje veze sa zajednicom Gluvih važan izvor identifikacije i socijalne podrške. Primarni cilj istraživanja je utvrditi nivo samopoštovanja i zadovoljstva životom gluvih i nagluvih adolescenata u različitim uslovima školovanja (redovna škola, škola za gluve i nagluve osobe tzv. specijalna škola). Posebno će se obratiti pažnja na to kako neke sociodemografske karakteristike kao što su pol, uzrast, slušni status i kulturni identitet utiču na samopoštovanje i zadovoljstvo životom gluvih i nagluvih adolescenata.

METOD RADA

Opis uzorka

Pilot istraživanje je realizovano na uzorku koji obuhvata 62 ispitanika oba pola, uzrasta od 14 do 19 godina. Od ukupnog broja ispitanika, njih 33 ili 53,2% je muškog a 29 ili 46,8% ženskog pola. Ispitanici oštećenog sluha (32 ili 51.6%) su podeljeni u prvu eksperimentalnu grupu (EG1) koju čine adolescenti oštećenog sluha koji su uključeni u redovan sistem obrazovanja (12 ili 19.4%) i drugu eksperimentalnu grupu (EG2) koju čine adolescenti oštećenog sluha koji pohađaju nastavu u školama u kojima se obrazuju samo gluve i nagluve osobe tzv. specijalnim školama (20 ili 32.3%). U kontrolnoj grupi (KG) nalazi se 30 ili 48.4% adolescenata urednog sluha. Istraživanje je sprovedeno na teritoriji Beograda, Jagodine i Kragujevca.

Više od polovine (20 ili 62.5%) gluvih i nagluvih ispitanika ima teško oštećenje sluha (71-80dB), 5 ili 15.6% ima umereno teško (56-70dB), 4 ili 12.5% ima vrlo teško (81-90dB) i 3 ili 9.4% ima blago oštećenje sluha (26-40dB).

Svi ispitanici imaju koeficijent inteligenciju u granicama proseka (90-110 IQ).

Uzorak je izjednačen prema polu ($p=0.611$), a zbog nezainteresovanosti ispitanika i nedostupnosti informacija o redovnim školama u kojima se profesionalno osposobljavaju gluvi i nagluvi adolescent, nije bilo moguće izjednačiti uzorak po uzrastu i uslovima školovanja (redovna i specijalna).

Od ukupnog broja gluvih ispitanika koji pohađaju specijalnu školu, njih 16 ili 80 % je izjavilo da se druže sa gluvim i tipičnim vršnjacima bez razlike, dok je 4 ili 20% navelo da se druži isključivo sa gluvim vršnjacima. Gluvi ispitanici koji su uključeni u redovan sistem obrazovanja se u nešto većem procentu od gluvih ispitanika u specijalnoj školi druže sa svim vršnjacima (11 ili 91%) bez obzira na prisustvo/odsustvo oštećenja sluha. Samo jedan (9%) ispitanik je izjavio da se druži isključivo sa gluvim vršnjacima jer se u redovnoj školi oseća isključeno.

Primetno je da obe grupe gluvih ispitanika, iz specijalnih i iz redovnih škola, u najvećoj meri pokušavaju da uspostave ravnotežu između svog učešća u dominantnoj i manjinskoj kulturi (bikulturni identitet). Rezultati takođe ukazuju i da se gluvi ispitanici iz specijalnih škola češće identifikuju sa zajednicom Gluvih od gluvih ispitanika iz redovne škole.

Merni instrument

Za ispitivanje samopoštovanja ispitanika korišćena je prilagođena Skala samopoštovanja (Self-esteem Scale, Andrews & Brown, 1993), a zadovoljstvo životom procenjeno je Skraćenom skalom depresija-sreća (Short Depression-Happiness Scale, Joseph, 1998, 2004).

Skala samopoštovanja je prilagođena osobama oštećenog sluha i pojednostavljena u vidu bipolarnih odgovora. Skraćena skala depresija-sreća se sastoji od 5 tvrdnji sa odgovorima Likertovog tipa, koji se kreću od 1 (nikada), 2 (ponekad) i 3 (često).

Vrednost Kronbahovog α koeficijenta (Cronbach's α) je 0.805 i predstavlja pouzdan nivo korelacije između seta pitanja unutar ispitivanih dimenzija.

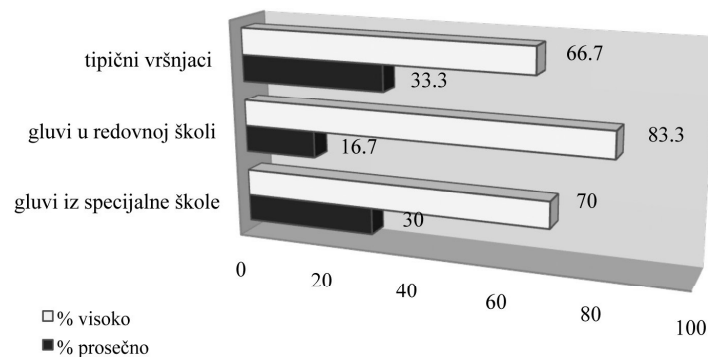
Podaci o stepenu oštećenja sluha i koeficijentu inteligencije ispitanika preuzeti su iz školskih dosijea.

Statistička obrada podataka

Prilikom obrade podataka koristili smo metode deskriptivne statistike, neparametrijske testove (Hi-kvadrat i Kruskal-Wallis test) i relijabilnu analizu.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Odnos ukupnih skorova prikazan u Grafikonu 1, ukazuje da među ispitanicima prevladava visoko i prosečno samopoštovanje. Iako su nivoi samopoštovanja ispitanika približni, primetno je da najviše samopoštovanje imaju gluvi ispitanici iz redovnih škola (EG1=83.3%), zatim gluvi ispitanici iz specijalnih škola (EG2=70%), a najniže samopoštovanje su pokazali tipični vršnjaci (KG=66.7%).

Grafikon 1 – Nivo samopoštovanja ispitanika

Sociodemografske karakteristike uzorka

Tabela 1 – Samopoštovanje i zadovoljstvo životom u odnosu na socio-demografske karakteristike ispitanika

Nezavisne varijable	Oblasti	Kategorije	N	AS Rangova	H	p
Pol	SAMOPOŠTOVANJE	muški	33	33,92	1,288	0,256
		ženski	29	28,74		
	ZADOVOLJSTVO ŽIVOTOM	muški	33	33,88		
		ženski	29	28,79		
Uzrast	SAMOPOŠTOVANJE	14-16god.	52	30,82	0,467	0,494
		17-19 god.	10	35,05		
	ZADOVOLJSTVO ŽIVOTOM	14-16god.	52	32,82		
		17-19 god.	10	24,65		
Uslovi školovanja	SAMOPOŠTOVANJE	specijalna	20	14,20	3,887	0,062
		redovna	12	20,33		
	ZADOVOLJSTVO ŽIVOTOM	specijalna	20	15,35		
		redovna	12	18,42		
Stepen oštećenja sluha	SAMOPOŠTOVANJE	lako OS	3	43,50	6,743	0,150
		srednje OS	4	11,13		
		tesko OS	20	31,20		
		veoma teško OS	5	33,00		
	ZADOVOLJSTVO ŽIVOTOM	lako OS	3	32,83		
		srednje OS	4	16,63		
		tesko OS	20	27,83		
		veoma teško OS	5	41,25		
Druženje sa vršnjacima – kulturni identitet	SAMOPOŠTOVANJE	isključivo sa gluvim sa svima bez razlike	6	14,83	5,734	0,017
		isključivo sa gluvim sa svima bez razlike	6	16,00		
	ZADOVOLJSTVO ŽIVOTOM	isključivo sa gluvim sa svima bez razlike	6	14,83		
		isključivo sa gluvim sa svima bez razlike	26	33,29		

Rezultati prikazani u Tabeli 1, ukazuju da ne postoje statistički značajne razlike po polu u samopoštovanju ($p=0,256$) i zadovoljstvu životom ($p=0,255$) ispitanika. Statistički značajne razlika u samopoštovanju i zadovoljstvu životom ispitanika nije utvrđena ni u odnosu na uzrast ($p=0,494$, $p=0,178$) i stepen oštećenja sluha ($p=0,150$, $p=0,212$) ispitanika. Uticaj uslova školovanja (redovna, specijalna škola) na zadovoljstvo životom ispitanika ($p=0,358$) nije utvrđen, dok granična vrednost statističke značajnosti samopoštovanja, koja iznosi $p=0,062$ na ovako malom poduzorku, ukazuje da uslovi školovanja mogu uticati na samopoštovanje gluvih i nagluvih ispitanika. Takođe je utvrđeno

da kulturni identitet tj. druženje ispitanika sa gluvim i čujućim vršnjacima (bikulturalna orijentacija) ili samo sa gluvim vršnjacima (kultura Gluvih) značajno utiče na samopoštovanje ($p=0,017$) i zadovoljstvo životom ($p=0,023$) ispitanika. Oni ispitanici koji su bikulturalno orijentisani su pokazali viši nivo samopoštovanja i veće zadovoljstvo životom od ispitanika koji se identifikuju sa manjinskom grupom.

DISKUSIJA

Samopercepcija gluvih učenika osnovnoškolskog uzrasta koji su uključeni u redovan sistem obrazovanja generalno pokazuju pozitivne rezultate, čak i kada nisu u potpunosti prihvaćeni od tipičnih vršnjaka (Stinson & Kluwin, 2003). Međutim, ne postoje pouzdani podaci šta se dešava sa ovom populacijom u periodu adolescencije (Nicholas & Geers, 2003).

Rezultati našeg istraživanja ukazuju da gluvi adolescenti koji su uključeni u redovan sistem obrazovanja imaju viši nivo samopoštovanja od gluvih adolescenata koji se obrazuju u školama za gluve i nagluve osobe (specijalne škole). Nivo samopoštovanja gluvih adolescenata je u proseku neznatno viši, bez obzira na uslove školovanja, od vršnjaka tipične populacije, što je u suprotnosti sa rezultatima nekih studija koje ukazuju na niže samopoštovanje kod gluvih osoba nego kod predstavnika tipične populacije (Bat-Chava, 1994; Schlesinger, 2000).

Pregledom istraživanja koja su se bavila gluvim i naglulim učenicima u inkluzivnom obrazovanju indiciraju da interakcije sa tipičnim vršnjacima mogu pozitivno da se odraze na njihovo samopoštovanje i socio-emocionalnu sigurnost (Stinson & Kluwin, 2003; Leigh & Stinson, 1991).

Međutim, socijalne interakcije gluvih učenika sa tipičnim vršnjacima u inkluzivnom okruženju nisu uvek pozitivne, posebno zbog problema u komunikaciji (Eriks-Brophy, et al, 2007; Stinson & Kluwin, 2003; Bat-Chava & Deignan, 2001). Gluvi učenici u redovnim školama često prijavljuju da se u ovom okruženju osećaju usamljeno, da imaju nekoliko bliskih prijatelja i da im nedostaje kontakt sa gluvim vršnjacima (Stinson, Whitmire, & Kluwin, 1996; Stinson & Lang, 1994; Stinson & Whitmire, 1992). Međutim, u našem istraživanju 9% ispitanika je izjavilo da se oseća potpuno izolovano među tipičnim vršnjacima i zato se druže samo sa gluvim vršnjacima. Iako je većina (4/5) gluvih adolescenata iz specijalnih škola je izjavilo da se podjednako druže sa gluvim i tipičnim vršnjacima, petina ovog poduzorka se ipak oseća komfornije i emocionalno sigurnije u odnosima sa gluvim vršnjacima nego sa tipičnim vršnjacima.

Na osnovu niza istraživanja određeni su sledeći sociodemografski faktori koji mogu da utiču na samopoštovanje gluvih i nagluvih osoba: stepen ometenosti, vreme nastanka ometenosti, prihvatanje ometenosti od strane roditelja, uslova školovanja (obrazovanje u redovnoj ili specijalnoj školi), podršku, etiketiranje i identifikacija sa određenom grupom (Jambor, Elliott, 2005; Mrug, Wallender, 2002).

U našem istraživanju, pored stepena oštećenja sluha, uslova školovanja (redovna, specijalna) i identifikacije sa određenom grupom (kulturni identitet), pratili smo i uticaj pola i uzrasta na samopoštovanje i zadovoljstvo životom gluvih i nagluvih adolescenata. Rezultati ukazuju da nema razlike u samopoštovanju i zadovoljstvu životom gluvih adolescenata u odnosu na pol, uzrast i stepen oštećenja sluha što je potvrđeno i u istraživanju Crowe (2003) na većem uzorku ispitanika. Uslovi školovanja nisu uticali na zadovoljstvo životom ispitanika, ali utiču na samopoštovanje gluvih i nagluvih adolescenata iz redovnih i specijalnih škola. Gluvi adolescenti iz redovnih škola imaju viši nivo samopoštovanja jer smatraju da su odgovorniji, talentovaniji i uspešniji od gluvih vršnjaka iz specijalnih škola. Najveće statističke razlike u samopoštovanju i zadovoljstvu životom gluvih adolescenata se javljaju kod kulturne identifikacije. Naime, gluvi ispitanici koji se druže sa svim vršnjacima bez razlike (bikulturni identitet) imaju viši nivo samopoštovanja od gluvih vršnjaka koji se identifikuju sa zajednicom Gluvih. Oni imaju bolje mišljenje o svom fizičkom izgledu, veće samopouzdanje, smatraju da ih okolina (roditelji, nastavnici, vršnjaci) često pohvaljuje, misle da su uspešniji i manje usamljeni od gluvih vršnjaka iz specijalne škole. Takođe, gluvi ispitanici sa bikulturnim identitetom zadovoljniji su životom jer veruju da su srećniji, zadovoljniji sobom i da uživaju u životu više od gluvih vršnjaka koji se identifikuju sa zajednicom Gluvih (Hintermair, 2008).

ZAKLJUČAK

Na osnovu rezultata istraživanja utvrđeno je da gluvi i nagluvi adolescenti između 14 i 19 godina imaju visoko samopoštovanje, pa čak i nešto više od tipičnih vršnjaka, bez obzira na uslove školovanja. Uticaj pola, uzrasta i stepena oštećenja sluha na samopoštovanje i zadovoljstvo životom ispitanika nije utvrđen, što je potvrđeno i u drugim istraživanjima koja su se bavila ovom tematikom. Gluvi ado-

lescenti sa bikulturnim identitetom, bez obzira na uslove školovanja, su pokazali više samopoštovanje i zadovoljstvo životom od gluvih adolescenata koji se identifikuju sa zajednicom Gluvih. Primetno je da najveći broj gluvih i nagluvih mladih ljudi usvaja strategiju bikulturnih veština u razvoju samopoštovanja. Oni su ponosni na kulturnu baštinu Gluve zajednice ali su takođe zadovoljni što mogu da ostvare svoje individualne interese u većinskom društvu.

LITERATURA

1. Andrews, B., Brown, G.W., 1993, "Self-esteem and vulnerability to depression: the concurrent validity of interview and questionnaire measures". *Journal of abnormal psychology*, 102, 565.
2. Bat-Chava, Y. (2000). Diversity of deaf identities. *American Annals of the Deaf*, 145, 420–427.
3. Bat-Chava, Y. (1994). Group identification and self-esteem of deaf adults. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 20, 494–502.
4. Bat-Chava Y, Deignan E. 2001. Peer relationships of children with cochlear implants. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education* 6:186–199.
5. Brubaker, R. G. (1994). Acculturative stress: A useful framework for understanding the experience of Deaf Americans. *Journal of the American Deafness and Rehabilitation Association*, 28, 1–15.
6. Crowe, T. V. (2003). Self-esteem scores among deaf college students: An examination of gender and parents' hearing status and signing ability. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 8, 199–206.
7. Emerton, R. G. (1996). Marginality, biculturalism, and social identity of deaf people. In I. Parasnis (Ed.), *Cultural and language diversity and the deaf experience* (pp. 136–145). Cambridge: Cambridge University Press.
8. Eriks-Brophy, A., Durieux-Smith, A., Olds, J., Fitzpatrick, E., Duquette, C., & Whittingham, J. (2007). Facilitators and barriers to the integration of orally educated children and youth with hearing loss into their families and communities. *The Volta Review*, 107, 1, 5–36.
9. Goffman, E. (1963). *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. Prentice-Hall.
10. Hintermair, M. (2008). Self-esteem and satisfaction with life of deaf and hard of hearing people: A resource-oriented approach to identity work. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 13, 278–300.

11. Jambor, E., & Elliott, M. (2005). Self-esteem and coping strategies among deaf students. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 10, 1, 63–81.
12. Jones, E. E., Farina, A., Hastorf, A. H., Markus, H., Miller, D.T., & Scott, R. A. (1984). *Social stigma: The psychology of marked relationships*. New York: W. H. Freeman and Co.
13. Joseph, S., & Lewis, C. A. (1998). The Depression – Happiness Scale: Reliability and validity of a bipolar self-report scale. *Journal of Clinical Psychology*, 54, 537–544.
14. Joseph, S., & Linley, P. A. (2004). Positive therapy: A positive psychological theory of therapeutic practice. In P. A. Linley & S. Joseph (Eds), *Positive psychology in practice* (pp. 354 –368). Hoboken, NJ: Wiley.
15. Leigh, I., Stinson, M. (1991). Social environments, self-perceptions and identity of hearing-impaired adolescents, *Volta Review*, 93, 7-22.
16. Link, B. G., Struening, E., Rahav, M., Phelan, J. C., & Nuttbrock, L. (1997). On stigma and its consequences: Evidence from a longitudinal study on men with dual 80 *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*. *Journal of Health and Social Behavior*, 38, 177–190.
17. Mrug, S., Wallender, J.L. (2002). Self-Concept of Young People with Physical Disabilities: does integration play a role? *International Journal of Disability, Development and Education*, 49, 3, 267-280.
18. Nicholas, J. G. and Geers, A. E. (2003). Hearing status, language modality, and young children's communicative and linguistic behavior. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 8, 4, 422-437.
19. Schlesinger, H. S. (2000). A developmental model applied to problems of deafness. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 5, 349–361.
20. Stinson, M., & Whitmire, K. (1992). Students' views of their social relationships. In T. Kluwin, D. Moores & M. Gaustad (Eds.), *Toward effective public school programs for deaf students*. New York: Teachers College Press.
21. Stinson, M. S., Whitmire, K., & Kluwin, T. N. (1996). Self-perceptions of social relationships in hearing-impaired adolescents. *Journal of Educational Psychology*, 88, 132-143.
22. Stinson, M. S., & Kluwin, T. N. (2003). Educational consequences of alternative school placements. In M. Marschark & M. E. Spencer (Eds.), *Deaf studies, language, and education* (pp. 52–64). New York: Oxford University Press.

SELF-ESTEEM AND LIFE SATISFACTION OF DEAF AND HARD OF HEARING ADOLESCENTS IN DIFFERENT EDUCATION CONDITIONS

Marina Radić Šestić, Vesna Radovanović, Biljana Milanović Dobrota
University of Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation

Summary

There are a number of strategies used by deaf and hard of hearing people in their daily activities in order to protect their self-esteem: the retreat to the Deaf community, camouflaging hearing impairment or developing bicultural skills. The primary aim of this research is to determine the level of self-esteem and life satisfaction of deaf and hard of hearing adolescents in different conditions of schooling (regular and special schools).

The pilot research was conducted on a sample of 62 subjects of both genders, aged between 14 and 19. Self-Esteem Scale (Andrews & Brown, 1993) was used for the assessment of self-esteem, and Short Depression-Happiness Scale (Joseph, 1998, 2004) for the assessment of life satisfaction.

The results suggest that the differences in self-esteem and life satisfaction are not present in relation to gender ($p=0.256$, $p=0.255$), age ($p=0.494$, $p=0.178$) and the degree of hearing impairment ($p=0.150$, $p=0.212$) of the participants. However, cultural identity, i.e. socializing with deaf and hearing peers (bicultural orientation) or only deaf peers (Deaf culture) significantly affects self-esteem ($p=0.017$) and life satisfaction ($p=0.023$). Those participants who are biculturally oriented showed a higher level of self-esteem and greater life satisfaction than the participants who identify with the Deaf community.

Key words: deaf and hard of hearing adolescents, self-esteem, life satisfaction, education conditions